

اهداف آموزشی

- ◀ امید است به‌روزان محترم پس از مطالعه:
- ◀ هدف از تکمیل زیج حیاتی را بیان کنند.
- ◀ اجزا و جداول زیج حیاتی را نام ببرند.
- ◀ نحوه تکمیل جداول زیج حیاتی را شرح دهند.
- ◀ شاخص‌های قابل استخراج از زیج حیاتی را محاسبه کنند.

آشنایی با زیج حیاتی

مقدمه

زیج حیاتی ورقه‌ای است با طول ۷۰ و عرض ۵۰ سانتی‌متر که در آغاز فقط برای نمایش وقایعی که در زمینه تولد و مرگ اتفاق می‌افتاد، فراهم آمد و بتدریج در جریان کار، از سویی کاربرایی و سهولت کاربرد خود را نشان داد و از سوی دیگر برای افزودن پاره‌ای داده‌ها چه در تکمیل داده‌های پیشین و چه افزودن داده‌های جدید آمادگی یافت.

اولین بار در سال ۱۳۶۷ نمونه اولیه زیج حیاتی در خانه‌های بهداشت کشور به کار گرفته شد. آخرین بازنگری کلی زیج حیاتی مربوط به تیرماه ۱۳۹۴ است. لازم به ذکر است تا سال ۱۳۹۳ اطلاعات زیج حیاتی برای مناطق شهری و روستایی در یک پوستر ثبت می‌شد و از سال ۱۳۹۴ به بعد پوستر مربوط به مناطق روستایی از مناطق شهری جدا شد.

ترتیب نویسندگان از راست به چپ

◀ **سیده سکینه حسنی ضیابری**
مدیر مرکز آموزش بهورزی لاهیجان
دانشگاه علوم پزشکی گیلان

◀ **مریم کاس کلدیره**
مدیر مرکز آموزش بهورزی رودسر
دانشگاه علوم پزشکی گیلان

◀ **مهندس معصومه دیستان**
کارشناس مسؤول آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی لارستان

هدف و اهمیت تکمیل زیج حیاتی

زیج حیاتی از ابتدا تا پایان سال باید به دیوار خانه بهداشت یا پایگاه‌های سلامت غیر ضمیمه شهری و مراکز سلامت جامعه (پایگاه سلامت ضمیمه) در شهرها نصب باشد و فرم سال بعد بر روی آن قرار گیرد. هدف از تکمیل زیج، داشتن اطلاعات آماری بهنگام و دقیق از جمعیت تحت پوشش روستایی و شهری و محاسبه شاخص‌های جمعیتی، بهداشتی هرخانه بهداشت، پایگاه سلامت یا مرکز سلامت جامعه شهری/روستایی است تا در نهایت کل جمعیت روستایی و شهری تحت پوشش به دست آید و بتوان هر سال نتیجه فعالیت‌های واحدهای ارائه‌کننده خدمات بهداشتی درمانی را به صورت کمی ارزیابی کرد و برای تحقیقات علمی، اطلاعاتی کامل و بهنگام در اختیار داشت. برای رسیدن به این هدف‌ها، عملکرد درست همه کسانی که به نوعی در این کار دخالت دارند، اهمیت دارد.

بهداشت/پایگاه سلامت بیش از یک روستای قمر/منطقه حاشیه داشته باشد، مجموع داده‌های آن‌ها در همان یک دایره ثبت می‌شود. در صورتی که پایگاه و یا مرکز دارای دو نوع جمعیت تحت پوشش (روستایی و شهری) باشد باید دو زیج مجزا تهیه شود.

همین مفاهیم در جمعیت‌های شهری و روستایی برای جمعیت غیرایرانی هم که در پوشش واحدهای ارائه دهنده خدمات بهداشتی درمانی هستند (خانه بهداشت، پایگاه سلامت و مرکز سلامت جامعه شهری) کاربرد دارد.

توجه: هر کدام از اعداد درون دایره زیج حیاتی با سایر جداول کنترل و چک می‌شود. دقت در ثبت آن‌ها ضرورت دارد. اعداد در گردونه زیج باید طوری نوشته شود که بدون چرخش دایره براحتی از روبه رو قابل خواندن باشد.

شماره جداول به ترتیب از بالا به پایین به شرح ذیل است:

۱. جدول استفاده از نمک ید دار

هدف این جدول آمار وضعیت استفاده از نمک یددار در خانوارهای تحت پوشش هر واحد است. همراه سرشماری اول سال با یدسنجی نمک مصرفی خانوار در بازدید منازل، آمار یدسنجی جمع بندی و جدول ذیل تکمیل می‌شود.

منطقه	تعداد کل خانوار	تعداد خانوار که از نمک یددار استفاده می‌کنند
شهر/روستای اصلی		
حاشیه/قمر		

جدول استفاده از نمک ید دار

۲. جدول جمعیت بر حسب سن و جنس

مبنای تکمیل این جدول سرشماری اول سال است. در ابتدا جمعیت به تفکیک سن، جنس و روستای اصلی/قمر

همه خانوارهایی که پدرخانوار ایرانی است جزو خانوارهای ایرانی محسوب می‌شوند و اطلاعات آن‌ها در زیج خانوارهای ایرانی درج می‌شود و در غیر این صورت به عنوان غیر ایرانی محسوب شده و اطلاعات آن‌ها در زیج حیاتی غیر ایرانی ثبت می‌شود، حتی اگر یک خانوار باشند.

زیج حیاتی ویژه جمعیت غیر ایرانی نیز همانند زیج‌های حیاتی جمعیت ایرانی در پایان هر سال جمع آوری می‌شود و برای ورود به رایانه به مرکز بهداشت شهرستان تحویل می‌شود. سپس، دوباره به واحد تهیه کننده آن برگردانده می‌شود تا بر روی دیوار نصب شود.

چنانچه در وسط سال مهاجران غیرایرانی به منطقه وارد شدند، در آن سال زیج جداگانه ندارند و سرشماری در آغاز هر سال انجام می‌گیرد و براساس آن زیج تنظیم می‌شود.

در پایگاه‌های سلامت روستایی، داده‌ها در ستون‌های مربوط به روستای اصلی ثبت می‌شود و به عنوان جمعیت روستایی به حساب می‌آید.

راهنمای تنظیم جداول زیج حیاتی

در بالای صفحه زیج، نام دانشگاه یا دانشکده علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، مرکز بهداشت شهرستان و واحد مربوط (خانه بهداشت، پایگاه سلامت ضمیمه یا غیر ضمیمه) درج می‌شود.

زیج‌های کنونی دارای ۸ جدول و پنج دایره متحدالمرکز در چهار رنگ است. دایره متحدالمرکز از داخل به خارج به ترتیب سفید (برای ثبت سال) زرد (ثبت موالید زنده)، نارنجی (مرگ زیر یک سال)، سبز (برای ثبت مرگ‌های ۱ تا ۴ ساله) و آبی (برای ثبت مرگ ۵ ساله و بالاتر) است. شکل مربع برای ثبت ارقام اتفاقاتی است که در روستای اصلی/شهر پیش می‌آید و دایره برای ثبت اتفاقاتی است که در روستاهای قمر/حاشیه شهر حادث می‌شود. اگر خانه

وشهری / حاشیه دسته بندی و به جدول وارد می شود. لازم به ذکر است در طراحی زیچ جدید گروه سنی زیر یک سال به گروه سنی کمتر از یک ماه و یک ماه تا یک سال تفکیک شده اند. مبنای جمع آوری داده های سن این گروه ها، همان مقطع زمانی است که سرشماری اول سال انجام می شود. لازم به ذکر است ردیف های دیگر جدول طبق روال گذشته تکمیل می شود.

جدول جمعیت بر حسب سن و جنس

کل		حاشیه/قمر		شهر/روستای اصلی		منطقه و جنس (سال)
		زن*	مرد	زن*	مرد	
						کمتر از یک ماه
						یک ماه تا یک سال
						۱ تا ۴ سال
						.....

ستون رنگی مربوط به زنان همسر دار (۱۰ تا ۴۹ سال) هستند. لازم به ذکر است دختران عقد کرده ای که هنوز در خانه پدری ساکن هستند، جزو زنان همسر دار به حساب می آیند.

۳. جدول مرگ مادران به دلیل عوارض بارداری و زایمان بر حسب سن مادر و علت مرگ

این جدول مرگ مادر به دلیل عوارض حاملگی، زایمان و تا ۴۲ روز پس از ختم بارداری را بر حسب سن مادر به تفکیک منطقه و با اشاره به علت های عمده مرگ مادران: خونریزی، عفونت بعد از زایمان، پره اکلامپسی، بیماری های قلبی و سایر علل نشان می دهد.

توجه داشته باشید اگر مرگ مادر در طول دوران بارداری، حین زایمان و ۴۲ روز پس از ختم بارداری به علت های دیگری مثل حوادث پیش آمده باشد نباید به عنوان مرگ مادر ثبت شود و در جدول کل مرگ ها ثبت می شود.

جدول مرگ مادران به دلیل عوارض بارداری و زایمان بر حسب سن مادر و علت مرگ

منطقه و علت مرگ	سن به سال								
	۱۰ تا ۱۴	۱۵ تا ۱۹	۲۰ تا ۲۴	۲۵ تا ۲۹	۳۰ تا ۳۴	۳۵ تا ۳۹	۴۰ تا ۴۴	۴۵ تا ۴۹	۵۰ سال و بالاتر
شهر/روستای اصلی	خونریزی								
	عفونت بعد از زایمان								
	پره اکلامپسی								
	بیماری های قلبی								
	سایر علل								
حاشیه/قمر	خونریزی								
	عفونت بعد از زایمان								
	پره اکلامپسی								
	بیماری های قلبی								
	سایر علل								

۴. جدول تولد بر حسب وزن و جنس نوزاد، سن مادر و شرایط زایمان، نوع زایمان و فرزندآوری

این جدول به ثبت اطلاعات دقیق‌تر مربوط به موالید اختصاص دارد و به صورت چوب خطی علامت زده می‌شود. مواردی که در تکمیل این جدول باید دقت شود:

ستون اول: در دو حالت نوزاد «مرده به دنیا آمده» به حساب می‌آید: مورد اول نوزادی که بعد از هفته ۲۲ حاملگی به دنیا آمده است و هیچ یک از نشانه‌های حیاتی را ندارد. دوم نوزادی که با وزن بیش از ۵۰۰ گرم بدون احتساب جفت به دنیا آمده و در زمان تولد فاقد نشانه حیاتی بوده است.

ستون دوم: مربوط به تعداد کل نوزاد زنده متولد شده و جنس آن

ستون سوم: وزن هنگام تولد در صورتی که وزن هنگام تولد نبود، وزن روز دهم تولد قید شود.

ستون چهارم: سن مادر در هر تولد زنده: توجه کنید در صورتی که حاصل زایمان ۲ یا چند نوزاد باشد به ازای هر تولد زنده یک چوب خط زده شود. جمع این ستون با ستون دوم و سوم باید برابر باشد، یعنی برای دو قلو ۲ بار علامت زده می‌شود.

ستون پنجم: مربوط به شرایط زایمان در بیمارستان یا منزل است. در این قسمت به ازای هر زایمان یک چوب خط زده می‌شود از مقایسه این ستون با ستون‌های قبلی می‌توان درصد چند قلو زایی را به دست آورد.

زایمان در منزل: به هر زایمانی که در محلی غیر از بیمارستان،

زایشگاه و مطب پزشک باشد اطلاق می‌شود.

زایمان طبیعی: به تولد نوزاد پس از هفته ۲۲ بارداری به صورت زنده یا مرده از کانال زایمان گفته می‌شود.

سزارین: زایمانی که در آن نوزاد با ایجاد برشی در دیواره شکم و رحم مادر خارج می‌شود.

تعریف زنان ۱۰ تا ۴۹ سال شوهردار تک فرزند: در صورتی که زوج دارای تنها یک فرزند با حداقل سن ۳ سال و ۱۱ ماه و ۲۹ روز باشد. اطلاعات تک فرزندی از پرونده خانوار یا فرم مشاوره، انتخاب و آغاز استفاده از روش پیشگیری از بارداری استخراج می‌شود.

تعریف بی‌فرزندی: در صورتی که از زندگی مشترک زوج بر اساس اطلاعات پرونده خانوار حداقل ۲۴ ماه گذشته باشد و زن سابقه سقط یا مرده زایی نداشته باشد و در حال حاضر باردار نباشد، بی‌فرزند محسوب می‌شود.

زایمان در بیمارستان یا زایشگاه: به مواردی اطلاق می‌شود که زایمان در بیمارستان، زایشگاه، واحد تسهیلات زایمانی یا مطب پزشک انجام شده باشد.

مامای تحصیل کرده: مامای فارغ التحصیل دانشگاهی که دوره کاردانی یا کارشناسی مامایی را گذرانده است.

ماما روستا: خانم‌هایی که در روستا دوره ۶ ماهه مامایی را گذرانده و موفق به دریافت گواهینامه شده‌اند.

مامای دوره ندیده: در صورتی که زایمان توسط مامای محلی یا اطرافیان مادر (بدون کمک مامای دوره دیده یا تحصیل کرده انجام شده باشد)

جدول تولد بر حسب وزن و جنس نوزاد، سن مادر و شرایط زایمان، نوع زایمان و فرزندآوری

منطقه	مرد به دنیا آمده	زنده به دنیا آمده	وزن هنگام تولد و جنس نوزاد زنده به دنیا آمده				سن مادر در این تولد زنده											شهر / روستای اصلی / حاشیه / قمر									
			کمتر از ۲۵۰۰ گرم		۲۵۰۰ گرم و بیشتر		وزن نشده		در بیمارستان یا زایشگاه																		
			مرد	زنان	مرد	زنان	مرد	زنان	۱۰ تا ۱۴ سال	۱۵ تا ۱۹ سال	۲۰ تا ۲۴ سال	۲۵ تا ۲۹ سال	۳۰ تا ۳۴ سال	۳۵ تا ۳۹ سال	۴۰ تا ۴۴ سال	۴۵ تا ۴۹ سال											

۵. جدول مرگ بر حسب سن و جنس

باید همه مرگ‌هایی که در محدوده واحد بهداشتی درمانی اتفاق می‌افتد، ثبت شود. توجه کنیم وقتی گفته می‌شود، «کمتر از یک ماه» یعنی از بدو تولد تا ۲۸ روزگی کامل و «یک ماه تا کمتر از یک سال» یعنی از ۲۹ روزگی تا ۱۱ ماه و ۲۹ روز و به همین ترتیب برای بقیه سنین.

۲۹ اسفند	منطقه و روش	
	زمان	
	قرص	شهر/ روستای اصلی حاشیه/ روستای قمر
	کاندوم	
	آی یودی	
	بستن لوله به روش جراحی در زن/ مرد	
	آمپول سه ماهه	
	آمپول یک ماهه	
	سایر	
	طبیعی	

◀ در پایان آخرین روز سال، تعداد افرادی که از وسیله یا روش مورد نظر استفاده می‌کنند باید در محل مخصوص خود ثبت شوند، نه فقط تعداد افرادی که در آن زمان وسیله دریافت کرده‌اند.

◀ روش طبیعی استفاده از روش‌های غیردارویی و غیرمکانیکی مثل روش شیردهی، روش خودداری از نزدیکی، روش تقویمی و... است.

در ثبت اطلاعات تنظیم خانواده جمعیت عشایر در زیچ حیاتی در زمان بیلاق، آن‌ها که در دسترس واحدهای ارایه‌دهنده خدمت نیستند، برای افرادی که از روش‌های

۶. جدول مهاجرت بر حسب نفر

یکی از جداولی که جدید به زیچ اضافه شده است، جدول مهاجرت بر حسب نفر است. اطلاعات این جدول از فرم/ دفترگزارش مهاجرت دهی و مهاجرت پذیری خانه بهداشت و پایگاه سلامت استخراج و به صورت چوب خط در جدول ثبت می‌شود. بر این اساس افراد خارج شده از روستا/ منطقه شهری تحت پوشش را تحت عنوان مهاجر به خارج و تعداد افراد وارد شده به روستا/ منطقه شهری تحت پوشش، تحت عنوان مهاجرت به داخل درستون مربوط به تفکیک شهر/روستای اصلی و حاشیه/قمر ثبت می‌شود.

جدول مهاجرت بر حسب نفر

منطقه	مهاجرت به خارج از روستا	مهاجرت به داخل روستا
شهر/روستای اصلی		
حاشیه/روستای قمر		

۷. جدول پوشش تنظیم خانواده بر حسب نوع روش در آخرین روز سال (۲۹ اسفند) تعداد زن و شوهرهایی که از هر نوع وسیله یا روش پیشگیری از حاملگی استفاده می‌کنند در دفتر مربوط، شمارش شده و به تفکیک وسیله در این جدول ثبت می‌شود.

نکته:

◀ در این جدول تعداد افراد ثبت می‌شود، نه تعداد وسیله استفاده شده

دایمی‌تر (توبکتومی، وازکتومی، IUD و...) استفاده می‌کنند، می‌توان در دوره‌ای که عشایر در منطقه تحت پوشش واحد بهداشتی درمانی نیستند، نیز آمار آن‌ها را به حساب آورد و در زیچ حیاتی ثبت کرد. در مورد استفاده‌کنندگان از قرص و کاندوم پیشنهاد می‌شود، تعدادی بسته قرص یا کاندوم برای ماه‌هایی که افراد در پوشش مستقیم نظام شبکه نیستند، در اختیار آن‌ها قرار داده شود. آمار ثبت شده در این جدول تا سن ۴۹ سالگی زن ادامه دارد و بعد از آن فرد از گروه زنان واجد شرایط حذف و آمار او ثبت نمی‌شود.

۸. جدول علت مرگ در کودکان کمتر از پنج سال

در این جدول تنها علت‌های مرگ کودکان زیر پنج سال گنجانده شده که رسیدن به تشخیص آن‌ها در خانه بهداشت امکان پذیر است.

جدول علت مرگ در کودکان کمتر از پنج سال

عقودت‌های تنفسی	اسهال و استفراغ	حوادث و مسمومیت‌ها سوختگی‌ها	عارضه کمبود وزن هنگام تولد ^۱	نارسی ^۲ نوزاد ^۳	بیماری قابل پیشگیری با واکسن	مرگ نوزاد از صدمات زایمان	ناهنجاری‌های مادرزادی	سایر علل

نکاتی که در تکمیل جدول باید توجه شود:

مرگ ناشی از بیماری‌های قابل پیشگیری با واکسن: شامل مرگ به علت سرخک، سیاه‌سرفه، کزاز، فلج اطفال، هیپاتیت B، دیفتی و سل است.

مرگ ناشی از عارضه کمبود وزن هنگام تولد: منظور مرگ نوزادی است که بعد از هفته ۳۷ بارداری با وزن هنگام تولد ۲۵۰۰ گرم یا کمتر به دنیا آمده است و حداکثر تا پایان اولین ماه زندگی به دلیل عوارض ناشی از کمبود وزن مرده باشد.

مرگ ناشی از نارسایی نوزاد: مرگ نوزادی که قبل از هفته ۳۷ بارداری خواه با وزن زمان تولد کم یا طبیعی به دنیا آمده باشد و تا حداکثر پایان اولین ماه زندگی به دلیل عوارض ناشی از تولد زودرس مرده باشد.

مرگ نوزاد از صدمات زایمایی: چنانچه نوزادی با نشانه‌های حیاتی به دنیا آید، ناهنجاری مادرزادی آشکاری نداشته باشد، ولی نشانه‌های حیاتی او ضعیف باشند به طوری که به اقدام‌های اولیه احیای نوزاد پاسخ ندهد و حداکثر تا یک ساعت پس از زایمان بمیرد.

مرگ ناشی از ناهنجاری‌های مادرزادی: چنانچه پس از تولد، ناهنجاری واضح و مشهودی داشته باشد که منجر به مرگ نوزاد شود. در صورتی که ناهنجاری واضح و آشکاری نداشته، تشخیص مرگ به علت ناهنجاری فقط با پزشک است.

مرگ ناشی از حوادث، مسمومیت و سوختگی‌ها:

چنانچه کودکی به دلیل این حوادث، مسمومیت و... فوت کند هرچند که زمینه بیماری‌های دیگری هم داشته باشد، در این قسمت ثبت می‌شود. دقت کنید به غیر از جدول «استفاده از نمک یددار»، «جمعیت بر حسب سن و جنس»، «مهاجرت بر حسب نفر» و جدول «تعداد زنان ۱۰ تا ۴۹ سال شوهردار» از مجموعه جدول «تولد بر حسب وزن و جنس نوزاد، سن مادر، شرایط زایمان، نوع زایمان، فرزندآوری» و هم چنین دوایر متحدالمرکز زیج حیاتی و جدول تنظیم خانواده که داده‌ها به شکل عددی ثبت می‌شود، در بقیه جداول اطلاعات به شکل چوب خط ثبت می‌شود.

جمع بندی جداول

در ابتدای هر سال باید زیج‌های حیاتی سال قبل خانه‌های بهداشت، پایگاه‌های سلامت و مراکز سلامت جامعه شهری/روستایی از همه آن مراکز جمع‌آوری و وارد رایانه شود و سی‌دی اطلاعاتی آن حداکثر تا پایان اردیبهشت ماه به مرکز گسترش شبکه‌های بهداشتی درمانی وزارت بهداشت ارسال شود.

زیج حیاتی وسیله مناسب برای ثبت و ارایه داده‌هایی است که از نظر برنامه‌ریزی، پایش عملیات و نظارت بر نحوه پیشرفت کارها اساسی است. تجربه نشان داده که بهورزان در ثبت‌کردن این داده‌ها با مشکل روبه‌رو نیستند و هرگاه که نظارت بر کار آنان بدرستی انجام گرفته، دقت اطلاعات ثبت شده نیز قابل اعتماد بوده است. نظارت‌کنندگان آگاه در شبکه‌های بهداشت درمان بخوبی قادرند با یک سلسله مقایسه‌های سهل و سریع، صحت و دقت اطلاعات زیج را کنترل کنند و حتی با پیگیری منشاء این اطلاعات در پرونده‌های خانوار و دفاتر عملیاتی، ابعاد نظارت خود را به جنبه‌های دیگر کار و فعالیت خانه بهداشت و بهورز در مناطق روستایی و سایر واحدهای عرضه‌کننده خدمت و تولیدکننده زیج حیاتی در مناطق شهری گسترش دهند.

پانوش

۱. نوزادی که بعد از هفته سی‌وهفتم حاملگی به دنیا آمده است و وزن هنگام تولد او کمتر از ۲۵۰۰ گرم باشد (نوزاد رسیده).
۲. نوزادی که قبل از هفته سی‌وهفتم حاملگی به دنیا آمده باشد (نوزاد نارس). وزن کودک در اینجا اهمیت ندارد.

منابع

۱. دستورالعمل تکمیل پوستر زیج حیاتی مناطق روستایی و شهری، مرکز مدیریت شبکه، نسخه نهایی تیرماه ۱۳۹۴
۲. کتاب بهداشت و مبانی کار در روستا